

relations in Western Ukraine in the period of imperialism]. Lvov: Vyshcha shkola, 256 s. [in Russian].

9. Marchuk, V. (2004), *Tserkva, dukhovnist, natsiia: Ukrainska hreko-katolytska tserkva v suspilnomu zhytti Ukrainy XX st.* [Church, spirituality, nation: Ukrainian Greek Catholic Church in the public life of Ukraine of the twentieth century]. Ivano-Frankivsk: Plai, 464 s. [in Ukrainian].

10. Moskaliuk, M. (1998), *Ukrainskyi khrystyiansko-suspilnyi rukh Halychyny v 20-kh pp. XX st.* [Ukrainian Christian-Social Movement of Galicia in the 20th. XX century]. Kyiv: Stylos, 56 s. [in Ukrainian].

11. (2014), *Chekistske dosie okupovanoi Ukrainy: u 3 t. T. 1* [Chekist Dossier of Occupied Ukraine] / avt. proektu R. Krutsyk; uporiad.: R. Krutsyk, S. Zhovtyi. Kyiv: Vyd-vo Presa Ukrainy, 1048 s. . [in Ukrainian].

12. Maly rocznik statystyczny. Warszawa, 1938. Tabl. 15. S.25;

13. Prus Edward. Władyka świętojurski. Warszawa, 1985. 286 s.

Одержано 22.11.2018.

УДК 94:[78.071.1:930.25:069(1-4)] (477.41-21 Переяслав) «19»

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-65-74>

Тетеря Світлана,

завідувач науково-дослідного сектора

«Музей кобзарства»

tetera-7@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9255-9690>

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», вул. Шевченка, 8, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08400

Teteria Svetlana,

Head of the Scientific and Research Segment

Kobza Museum

tetera-7@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9255-9690>

Pereiaslav National Historical and Ethnographic Reserve and, 8, Shevchenko Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

Костюк Наталія,

молодший науковий співробітник

науково-дослідного сектора «Музей

кобзарства»

museum-buro@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4647-1989>

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», вул. Шевченка, 8, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08400

Kostyuk Nataliya,

a junior research worker of the Scientific and

Research Segment Kobza Museum

museum-buro@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4647-1989>

Pereiaslav National Historical and Ethnographic Reserve and, 8, Shevchenko Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

НИЩЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ РАДЯНСЬКИМ ТОТАЛІТАРНИМ РЕЖИМОМ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ МУЗЕЮ КОБЗАРСТВА НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

У статті розглядається стан побутування кобзарсько-бандурницької традиції в Україні від 30-х рр. ХХ ст. і до сьогодні. Здійснено акцент на проблемі переслідування й нищення представників давньої кобзарської традиції та популяризаторів бандурного

мистецтва за документальними матеріалами, що зібрані в Музеї кобзарства НІЕЗ «Переяслав», та архівними джерелами.

Автори статті акцентують увагу на висвітленні питання перших пошуків майстрування хроматичних бандур для професійних музикантів. Проводиться хронологічний аналіз створення перших кобзарських хорів, ансамблів бандуристів. Розкривається дана тематика на прикладі постатей репресованих бандуристів: учасника Першої художньої української капели кобзарів, Івана Борця з Борисполя, бандуриста та майстра бандур Оврама Яценка з с. Харківці Переяславіщина, майстра виготовлення хроматичної бандури – Григорія Паліївця з Полтави, керівника капели бандуристів - Никифора Чумака з селища Шишаки (Полтавіщина) та його учня – Давида Івахненка – бандуриста Донецької обласної філармонії та ін.

Особлива увага звертається на висвітлення питання зародження новітнього професійного виду мистецтва – бандурного музикування. Підкреслюється спадковість творчих поколінь від кобзарів до сучасного реконструкторського руху, у прагненні популяризувати український героїчний епос та пропагувати українську ідею самоідентичності.

Ключові слова: бандура, Музей кобзарства, дослідження, капела, репертуар, переслідування, нищення, репресії.

LAYING OF TRADITIONAL UKRAINIAN ETHNICULTURE BY THE SOVIET TOTALITARY MODE: BY MATERIALS OF THE KOBZA MUSEUM OF THE PEREYASLAV NATIONAL HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC RESERVE

The article examines the state of existence of the kobza-bandurian tradition in Ukraine from the 1930's. and to the present. The emphasis was placed on the problem of persecution and destruction of representatives of the ancient kobzar tradition and popularizers of bandura art on the documentary materials collected at of Kobza Museum of the Pereyaslav National Historical and Ethnographic Reserve and archival sources.

The authors focus on highlighting the issues of the first quest for christmas bandura for professional musicians. A chronological analysis of the creation of the first kobzar choirs, bandura ensembles is carried out. This topic is illustrated by examples of repressed bandura players: a participant of the First Ukrainian artistic chapel of kobzars, Ivan Borispol from Borispol, bandurist and master bandura Ovrav Yatsenko from the village. Kharkiv Pereyaslavlia, the master of making chromatic bandura - Grigory Palievets from Poltava, the leader of the bandura choir - Nikifor Chumak from the village of Shishaki (Poltava region) and his student - David Ivakhnenko - the bandurist of the Donetsk regional philharmonic society, etc.

Particular attention is paid to the coverage of the issue of the birth of the newest professional type of art - bandura music. The heritage of creative generations from the kobzars to the modern rebuilding movement is emphasized, in an effort to popularize the Ukrainian heroic epic and propagandize the Ukrainian idea of self-identity.

Key words: bandura, museum of kobza, research, chapel, repertoire, persecution, destruction, repression.

Кобзарство, як феномен української етнокультури, зазнавало переслідувань і нищень як за часів Російської імперії так і в період радянської влади. Особливо цей процес посилювався у другій чверті ХХ ст. Державний злочин, який відбувся в 30-х рр. ХХ ст. – знищення кобзарства, завдав нищівного удару по українській культурі. Ці події детально розглядаються в монографічних дослідженнях та публікаціях ряду дослідників таких як – К. Черемський, В. Ревегук, Л. Розсоха, Б. Жеплинський, С. Кінзяревий-Пастухів, Р. Конквест. Одними із складових джерелознавчої бази по їх вивченню слугують і матеріали, що представлені в експозиції Музею Кобзарства НІЕЗ «Переяслав».

Ємку і влучну оцінку нищення кобзарства зробив Микола Будник – перший цех майстер Київського кобзарського цеху, з цього приводу він зазначав: «Страшний цей злочин нищення кобзарства перерізав горло самій кобзарській організації. Остався тільки один пагінчик. Але все одно цей пагінчик виростає» [9, с. 323].

Як вказує Кость Черемський, «Після трагічного знищення кобзарства і хвиль репресій проти бандуристів «співочька ідея» була невисловленою десятиліттями. І лише на початку 60-х рр. ХХ ст. – часів відносної відлиги у середовищі української інтелігенції – з'явилися перші провісники давніх ідей. Особливістю новітньої співочької течії була принципова орієнтація на реконструкцію традиційних кобзарських форм, давнього співочького репертуару, філософії і способу життя мандрівних співаків. Початок відродженню кобзарського виконавства поклав гурток молодих ентузіастів, який зібрався навколо київського художника Георгія Кириловича Ткаченка» [9, с. 323].

Прослідкувати стан побутування кобзарсько-бандурницької традиції в Україні від 30-х рр. ХХ ст. і до сьогодні надають можливість матеріали, представлені в експозиції Музею кобзарства Національного історико- етнографічного заповідника «Переяслав». Це – бандури, як ручної роботи народних майстрів із пошуками вдосконалення звуковидобування, так і інструменти 50 – 70-х рр. ХХ ст. Чернігівської фабрики музичних інструментів. Починаючи з ХХ ст. коли бандуру активно використовують зрячі музиканти вона зазнає вдосконалення і так починає запроваджуватися новітній музичний інструмент – бандура з пошуками хроматизації.

Особливої уваги заслуговує бандура учасника Першої художньої української капели кобзарів, Івана Борця (1898 – 1937) (Е-3748 КВ-25043), яка представлена в експозиції Музею кобзарства. Виготював бандуру майстер Паліївєць Г. І., датований інструмент 07.06 – 3.08. 1930 р. [2].

Іван Олексійович Борець був талановитим музикантом, досконало володів київським та харківським способом гри на бандурі. Також Іван Олексійович, як національно свідомою особистістю брав участь у військових формуваннях УНР 1917 – 1919 рр. Його прагнення будувати незалежну, вільну українську державу та розвивати і пропагувати її національну культуру не лишилось поза увагою радянської тоталітарної машини. Як наслідок 11 вересня 1937 р. його арештували. У в'язниці він зазнав нещадних катувань, документи про його арешт та перебування у в'язниці зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (рис. 1).

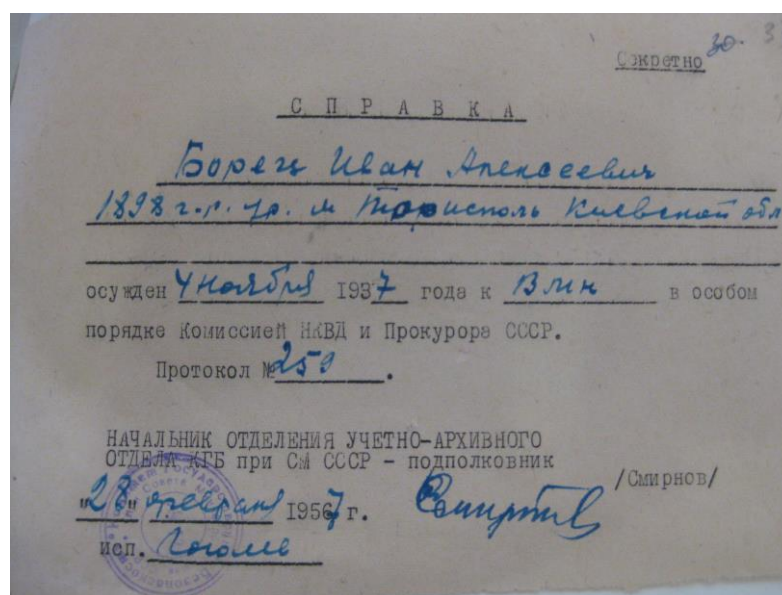

Рис. 1. Довідка про засудження Борця І.О.

Борець І. О. був засуджений до розстрілу за «входження до керівництва контрреволюційної націоналістичної організації» [1, с. 26].

На заяву дружини бандуриста Марії Борець до голови Комітету Держбезпеки при Раді міністрів СРСР та до міністра внутрішніх справ СРСР є відповідна довідка (текст подаємо оригінальний, фотокопія.) (рис. 2). Довідка на цю заяву була цинічна, подаємо її мовою оригіналу: «В учетно-архивном отделе КГБ при СМ УССР поступило заявление от гр-ки БОРЕЦ Марию Васильевны, разыскивающей своего мужа БОРЕЦ Ивана Алексеевича, арестованного в 1937 году НКВД УССР.

Из имеющихся в архивно-следственном деле № 742062 материалов видно, что БОРЕЦ Иван Алексеевич, 1939 г. р., уроженец города Борисполя, Киевской области, украинец, гражданин СССР, беспартийный, бывш. Петлюровец. До ареста работал бандуристом Киевского радиокомитета.

В 1937 году НКВД УССР БОРЕЦ Иван Алексеевич был арестован и в том же 1937 году за активное участие в контрреволюционной фашистской группе постановлением НКВД и Прокуратуры СССР осужден к ВМН – расстрелу. Приговор приведен в исполнение 11. XI. 1937 г.

Рассмотрев заявление гр-ки БОРЕЦ М. В. и руководствуясь указанием КГБ при СМ СССР № 108 сс от 24. VIII. 1955 года, считаю возможным объявить заявительнице о том, что ее муж БОРЕЦ Иван Алексеевич в 1937 году был осужден к 10 годам ИТЛ и, находясь в местах заключения, 11. XI. 1941 года умер от кровоизлияния в мозг» [8].

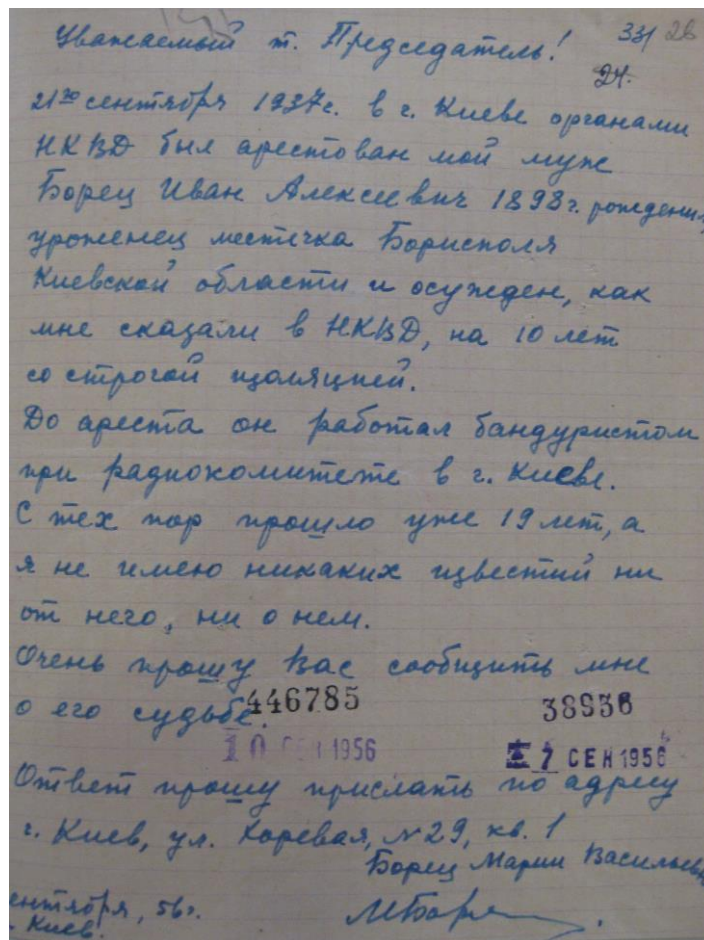

Рис. 2. Лист Борець М. І. до голови комітету держбезпеки при Раді Міністрів СРСР

Подібні інсинуації були не рідкість у ті часи. Цьому є яскравий приклад і в експозиції Музею кобзарства НІЕЗ «Переяслав». До створення музейної експозиції було

замовлено тематичні вази на порцеляновому заводі в м. Полонне Хмельницької обл. Вази датовані 80-ми рр. ХХ ст. Серед них є і ваза з портретом кобзаря Івана Кучугури-Кучеренка (1898 – 1937) (К-2147 КВ-22257) (рис. 3), проте на вазі стоїть рік смерті 1943, адже вази були створені за радянської доби і архіви були закриті для широкого загалу [3]. Лише після проголошення Незалежності, після можливості доступу до архівних джерел стало відомо, що Іван Іовович Кучугура-Кучеренко був репресований і страчений у 1937 р. Свідченням цього є виписка із протоколу №.2.23 засідання особливої трійки по Харківській області (рис. 4).

Варто згадати ім'я ще одного учасника першої капели бандуристів, яка мала назву Кобзарський хор, Яценка Оврама Семеновича (рис. 5). Ця непересічна постать до цього часу лишається маловідома широкому загалу. Виходець із с. Харківці Переяславського району Київської області, був талановитим бандуристом, а також виготовляв добрі на звук бандури. Однією з характерних рис характеру О. Яценка був потяг до знань. Закінчивши чотири класи місцевої школи, він багато читав, займався самоосвітою, перечитав у Київській публічній бібліотеці велику кількість книжок, серед яких усе надруковане про кобзарів [1, с. 294]. Його спіткала доля багатьох світочів української культури – репресований та страчений у 1938 р.

Рис. 3. Фото Кучугура-Кучеренко І. І.

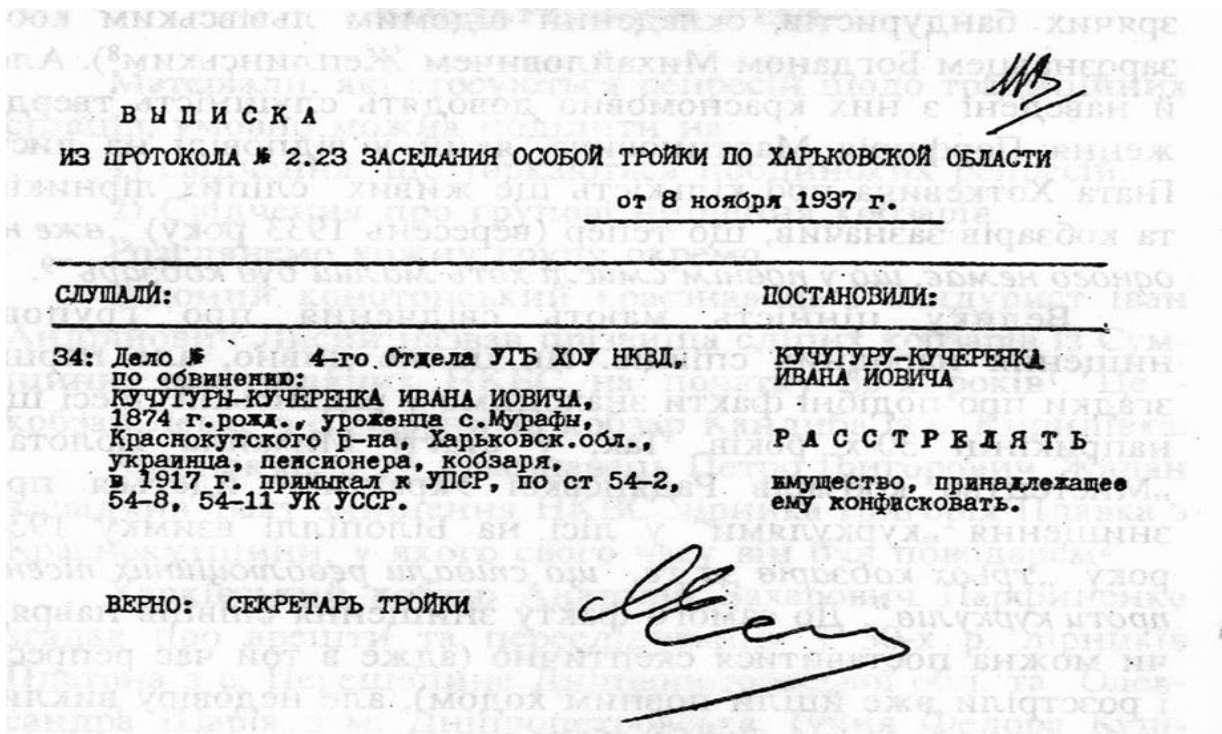

Рис. 4. Виписка із протоколу № 2.23 засідання особливої трійки при Харківській обл.

Рис. 5 Фото Яценко О. С.

Завдяки відкриттю архівних джерел отримано важливу інформацію про знищення та утиски кобзарства, що було характерним для всіх регіонів центральної України. Автори розглядають, зокрема, Полтавщину. Для цього використано не лише письмові джерела, а й спогади респондента Г. Д. Кулакової-Івахненко, доньки бандуриста Донецької обласної філармонії Давида Івахненка.

З 1929 по 1938 рр. на Полтавщині було знищено багато відомих талановитих молодих кобзарів. Серед них – Григорій Матвієнко, Іван Герасименко, Федір Матвійко, Микола Крутько, Павло Коробка, Никифор Чумак – їм приписували звинувачення у керівництві, або участі у «контрреволюційній націоналістичній організації». Відбували заслання, зазнавши репресій бандуристи Володимир Кабачок, Михайло Лукаш, Михайло Токаревський та багато інших. Донька Токаревського Оріся згадувала, що за гру на цих народних інструментах радянська влада карала: «Релю (ліру) і бандуру ховали на стріху. Бо за неї можна було вскочити в халепу добрячу» [6, с. 18].

На Полтавщині, Київщині та Харківщині діяли десятки самодіяльних ансамблів бандуристів, але поряд з цим вже була приведена в дію більшовицька програма гоніння на всі прояви українського національного етнічного коріння. Програма гоніння входить в новітню історію під назвою «український буржуазний націоналізм». Зазнавали переслідувань українські традиційні мандрівні співаки, шляхом застосування до них репресивних нормативних документів. В цих документах була закладена основна програма, яка руйнувала духовну першооснову стародавніх кобзарських традицій – прямий зв'язок кобзарів із людьми, а згодом і винищенням самих провідників цих традицій.

Щодо кобзарських хорів, ансамблів, капел бандуристів представники влади вважали, що вони створювалися «для прикриття своєї контрреволюційної діяльності» [6, с. 15].

Одна з відомих постатей українського бандурного мистецтва з Полтавщини – Никифор Чумак. Він був керівником Шишацької капели бандуристів. Діяльність цього колоритного бандуриста, українського патріота, дослідив В. Ревегук у своїй праці «Трагедія полтавських кобзарів».

Це був художник, кустар, який жив з того, що ловив і продавав рибу та власні картини. В 1931 р. його вперше заарештували і вислали за межі України. Після він повернувся, знову зібрав молодих юнаків, яких навчав грі на бандурі, складав репертуар та гастролював з капелою ярмарками, навколишніми селами та містечками.

На основі цих архівних даних В.О. Ревегук дослідив, що Никифора Чумака постійно супроводжували «сексоти» – таємні інформатори ДПУ–НКВС. Чумак сердито говорив: «Прийдеш додому – тут до тебе прибігає підісланий цуцик із пляшкою вина і зараз же: «Дарма судили Троцького, неправильні такі то і такі-то заходи уряду». Хоч би знав, що говорити, а то так і відчуваєш, що хоче тебе спровокувати». Н. Чумак та його товариш В. Сологуб сумували над гіркою долею України, яка під більшовицькою владою залишалася колонією Москви, і доходили висновку, що щасливим український народ може бути лише у власній державі [5, с. 246].

Никифор Чумак аналізував трагедію Голодомору 1932–1933 рр. і вголос, відкрито говорив селянам, «що голод не тому, що нічого їсти. Він штучно влаштований для того, щоб знищити частину українців, а «винна в цьому грузинська морда, яка з Кремля Росією править».

Його арештували – 29 жовтня 1937 р. разом з полтавськими кобзарями та священиками УАПЦ, яких після двадцяти років гонінь і терору почали скеровувати під «розстрільні статті» Кримінального кодексу УРСР. Українського патріота, учителя, бандуриста Никифора Чумака довго мучили. Спочатку він перебував у рідних Шишаках і М. Ніколаєнко, який регулярно доповідав про нього енкаведистам, чув, як той нестерпно кричав: «Рятуйте, люди добрі! Чумака вбивають!» [5, с. 247].

Страшні роки терору знищили багатьох визначних митців України. Один із них – Гнат Мартинович Хоткевич (1877 – 1938). Г. Хоткевич залишив по собі близько трьохсот літературних та чотирьохсот музичних творів, організовував народні хори, театри й інструментальні колективи в різних частинах України. Він не лише складав твори, але й створював культурне життя громади навколо себе, запалював людей мистецтвом. Ми ще не дійшли вповні до усвідомлення внеску Хоткевича – цієї багатогранної постаті в українській культурі, не цілком оцінили новаторство і широту охоплення ним різножанрових проєктів; але той шляхетний чин, який він зробив, можна, по-сучасному, назвати – культурним волонтерством – подвижницьким життям-діяльністю, задля розбудови в умовах антиукраїнської політики російсько-більшовицької імперії українського культурного простору [7, с. 11].

Його прогресивна діяльність потрапляла під заборону цензурних відомств трьох імперій: Російської, Австро-Угорської і Радянської. Хоткевич з його безкомпромісністю і гострим відчуттям національного не вписувався в існуючі тоталітарні режими та побіжні їм ідеологічні схеми. І тому його життєва позиція яскраво характеризується його ж і висловом: «...страчуючи національність, чоловік тратить Бога в собі, тратить якийсь вищого типу регулятор, котрий досі направляв його діяльність... і від нього можна ждати усякої гидоти».

Активна проукраїнська діяльність Г. М. Хоткевича на культурно-просвітницькій ниві не лишилась поза увагою радянського тоталітарного режиму. У березні 1938 р. його було арештовано, а 8 жовтня цього ж року цього світоча української культури було розстріляно.

У розстрільний список потрапили і близько 18 прізвищ полтавських кобзарів. Там значилося і прізвище самого провокатора, це був таємний інформатор органів НКВС Микола Заєць (керівник хорового гуртка при 225-му стрілецькому полку, що дислокувався в Лубнах) [5, с. 246]. В роки Голодомору і ще раніше з ним відбулися процеси вербування, які повністю зламали його волю і він почав виконувати завдання таємного агента управління НКВС. Це не спасло йому життя, він також був ліквідований разом з патріотами України.

Слідчі Т. Н. Тітов і Ф. М. Мироненко застосовували до «ворогів народу» протизаконні методи слідства: Їх били, не давали спати, доводили жертви терору до безтямності, змушували їх признаватися в неіснуючих злочинах. Згідно з вироком особливої «трійки» управління НКВС у Полтавській області від 21–23 березня 1938 р. усіх засуджених і Никифора Чумака розстріляли [5, с. 247].

Сьогоднішня неоголошена війна на Сході України, яка в своїй першооснові розв'язана імперським репресивним режимом сучасної Росії, змусила багатьох жителів України перейти в статус біженців, змінити своє місце проживання. Ці події відкрили нам долю однієї родини, яка пов'язана з містечком Шишаки Полтавської області, де в 30-х рр. ХХ ст. керівником місцевої капели бандуристів був Никифор Чумак. Це родина 78-річної біженки з м. Донецьк, яка нині проживає у м. Переяславі-Хмельницькому – Ганна Давидівна Кулакова (Івахненко). Вона розповіла про долю свого батька Давида Івахненка та передала в музей матеріальні речі, пов'язані з його пам'яттю, а саме концертний костюм. Її батько був учнем Никифора Чумака, і все своє життя працював артистом-бандуристом у м. Донецьку.

У залишених спогадах Г. Д. Кулакова передала своє особисте відношення до подій боротьби України за свою незалежність.

«Ідея Хвильового: «Геть від Москви» була природною для шишачанина Никифора Чумака. Саме ця ідея – головне обвинувачення в судовій справі Чумака, який ще 1919 р. приймав активну участь в античекістському повстанні, і ця ідея підтверджена століттям та актуальна в наші дні 2014 – 2018 рр.

Мій батько, Давид Івахненко – учень Никифора Чумака, він часто згадував свою зустріч з Гнатом Хоткевичем, яка відбулася в проміжку між 1925–1930 рр. В тих спогадах

батька мені хотілося більше почути про те, як говорив, як виглядав Хоткевич. Але батько (а ця розмова була за рік до його смерті (1993 р.) весь час говорив лише про бандуру Хоткевича, бо її звучання було «багатоголосе», стверджував він. На такій бандурі можна не акомпанувати, а грати складні музичні твори. І звучало обурення батька, що такі бандури знають, слухають та виготовляють в Австралії, Америці, а в Україну навіть, як подарунок не дають завезти, а не те, щоб виготовляти. Ще батько говорив, «кращого бандуриста за Хоткевича, я нікого більше не чув!».

Коли у 1938 р. був заарештований підданий тортурам і знищений кобзар Никифор Чумак, якому влада пред'явила звинувачення у керівництві «контрреволюційною націоналістичною організацією», частина його учнів – за його ж порадою – покинули рідні Шишаки і подалися хто куди.

Мій батько з новоствореною сім'єю переїхав у Донецьк, де й прожив все своє життя і працював завжди бандуристом чи то в ансамблях пісні і танцю, пройшовши дорогами Другої Світової війни, чи то в чоловічому тріо бандуристів у складі Костянтина Тягнирядно, Іустина Скалянського та Давида Івахненка. До речі, підкреслювала в своїх спогадах Г. Івахненко (Кулакова), прізвище Тягнирядно перевели на російську мову і на концертах оголошували, як Технорядов.

Свої музичні знання мій батько отримав лише від Никифора Чумака і вони були основним його професійним багажем. Батько мав прекрасний голос, гарно володів бандурою, тому завжди був затребуваний.

Завжди після гастролей чи концертів батько приходив додому і хвалився: «сьогодні у нас було три виступи «на біс!» Це навіть дратувало інших учасників філармонійних та збірних концертів – заслужених артистів, і вкотре підтверджувало те, як люди любили народний спів і гру бандури.

Батько дружив з Федором Глушко, своїм побратимом, також учнем Никифора Чумака, згодом – відомим артистом Київської капели бандуристів. Це з ним вони усамітнювалися у нас на кухні і співали давні історичні пісні, про боротьбу України за волю і незалежність, які ніколи вони не могли співати зі сцени [4].

Навіть із цих спогадів про окремо взятую скромну інтелігентну родину Давида Івахненка, артиста-бандуриста Донецької обласної філармонії, ми можемо стверджувати, що існуючі колективи бандуристів, тріо, ансамблі, капели ставали частиною пропагандистської радянської політики. Так нищилася свобода творчості, провладний режим завжди проводив контроль за їх діяльністю та репертуаром. Музиканти-бандуристи, учні репресованих, знищених у роки політики казарменого комунізму вчителів бандуристів-подвижників, змушені були жити і творити у тих обставинах, які склалися незалежно від їх переконань. Але вони залишилися досьогодні носіями, хранителями і популяризаторами зразків національної культури.

З огляду на розглянуті вище питання, співробітники науково-дослідного сектора «Музей кобзарства» НІЕЗ «Переяслав» нині застосовують у своїй роботі нові методи та засоби для популяризації широким колам українців кращих зразків національної етнокультури – представників кобзарської традиції. Це в першу чергу, має пробудити в душах українців той правічний дух любові до всього українського, до рідної землі, сприяти піднесенню на рівень святинь правічних інструментів: бандури, кобзи, гусел та ліри.

Незважаючи, на десятки років нівелювання і нищення провладним режимом української культури, і в тому числі кобзарства, як свідчать події сьогодення, в духовному вимірі давній український інструмент бандура був, є і залишається в елітному списку української традиційної культури, сприяючи духовному відродженню української нації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Жеплинський Б. М. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник. Львів: Галицька видавнича спілка, 2011. 316 с.

2. Інвентарні книги фондової групи «Етнографія» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» № 1-6.
3. Інвентарні книги фондової групи «Кераміка» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» № 1-5.
4. Польові матеріали авторів. Записано від респондента Г.Д. Кулакової (Івахненко) 1938 р. н., біженки з м. Донецька, уродженки м. Шишаки Полтавської обл. у лютому 2016 р.
5. Ревегук В. Сторінки історії. Трагедія Полтавських кобзарів // Рідний край. 2012. №2 (27). С. 240-247
6. Розсоха Л. О. Миргородські кобзарі і бандуристи: Науково-краєзнавче видання. Миргород: ТОВ «Видавництво «Миргород», 2015. 240 с.
7. Хоткевич Г. Там, де не колеться трава. Львів: Апріорі, 2017. 224 с.
8. Центральний державний архів громадських організацій України Ф. 263 Оп.1. Спр.44936.
9. Черемський К. Шлях звичаю. Харків: Видавництво «Глас», 2002. 443 с.

REFERENCES

1. Zheplynskyu, B.M., Kovalchuk, D.B. (2011). *Ukrayinski kobzari, bandurysty, lirnyky. Entsyklopedychnyy dovidnyk [Ukrainian kobzars, bandurists, lyre players. Encyclopedic Directory]*. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, 316 s. [in Ukrainian].
2. *Inventarni knyhy fondovoyi hrupy «Etnohrafiya» Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereyaslav» № 1-6. [Inventory books of the stock group "Ethnography" of the Pereyaslav National Historical and Ethnographic Reserve and No. 1-6]* [in Ukrainian].
3. *Inventarni knyhy fondovoyi hrupy «Keramika» Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereyaslav» № 1-5. [Inventory books of the stock company "Ceramics" of the Pereyaslav National Historical and Ethnographic Reserve and No. 1-5]* [in Ukrainian].
4. *Polovi materialy avtoriv. Zapysano vid respondenta H.D. Kulakovoyi (Ivakhnenko) 1938 r. n., bizhenky z m. Donetska, urodzhenky m. Shyshaky Poltavskoyi obl. u lyutomu 2016 r. [Field materials by authors. Recorded by the respondent GD Kulakova (Ivakhnenko), born in 1938, refugees from the city of Donetsk, natives of the city of Shishaki, Poltava region]* [in Ukrainian].
5. Revehuk, V. (2012). *Storinky istoriyi. Trahediya Poltavskykh kobzariv [Pages of history. Tragedy of the Poltava Kobzarov]* // *Ridnyy kray*. №2 (27) [in Ukrainian].
6. Rozsokha, L.O. (2015). *Myrhorodski kobzari i bandurysty [Mirgorodsky kobzars and bandura-players]*. Myrhorod: TOV «Vydavnytstvo «Myrhorod», 240 s. [in Ukrainian].
7. Khotkevych, H. (2017). *Tam, de ne koletsya trava [There, where the grass does not crash.]* Lviv: Apriori, 224 s. [in Ukrainian].
8. *Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv hromadskykh orhanizatsiy Ukrayiny [Central State Archive of Public Organizations of Ukraine]*. F. 263 Op.1. Spr.44936.
9. Cheremskyu, K. (2002). *Shlyakh zvychayu [Way of the custom]*. Kharkiv: Vydavnytstvo «Hlas», 443 s. [in Ukrainian].

Одержано 26.11.2018.